

DANMARKS ØKONOMISK-POLITISKE SITUATION¹⁾

AF THORKIL KRISTENSEN

DET vil være rimeligt, at jeg til indledning siger et par ord om karakteren af dette foredrag. Jeg har ikke tænkt mig, at det skulle være en rent videnskabelig økonomisk analyse af landets situation — det er der sikkert andre økonomer her i landet, som kan gøre bedre end jeg, dels fordi de i og for sig er mere kompetente, og dels fordi de har bedre tid —, men forholdet er jo det, at enhver af os går rundt med et billede af Danmarks økonomiske situation i vor bevidsthed. Det billede bliver hver dag suppleret og revet i stykker og bygget op igen ved det, vi læser i bladene, og på den måde udvikler det sig fra dag til dag. Det udvikler sig også, hver gang vi diskuterer det med andre. Idet vi således hver har sit billede, må vi hver for sig erkende, at alle disse billeder er utilstrækkelige, fordi vi allesammen kun kender et større eller mindre — som regel et mindre — udsnit af hele den komplicerede virkelighed, som hedder Danmarks økonomi. Det vil derfor være rimeligt, når jeg skal sige noget om, hvad mit billede af Danmarks økonomi er, at jeg slår fast, hvad det er for et udsnit af virkeligheden, jeg særlig vil koncentrere mig om. Det må blive det, som ifølge min beskæftigelse i de senere år må ligge mig nærmest, nemlig det udsnit af hele den komplicerede virkelighed, som centrerer sig om forbindelsen mellem det økonomiske og det politiske.

Jeg tror i og for sig også, at der er al mulig grund til, at både fagøkonomer og andre, der er økonomisk interesseret, netop beskæftiger sig med denne forbindelse mellem det økonomiske og det politiske, fordi det er således, at de økonomiske begivenheder i stigende grad er politisk bestemt. De er bestemt både af de politiske forhold i andre lande og af de politiske forhold, om man vil: de politiske muligheder, herhjemme. Jeg behøver ikke at sige meget om det første. Vi ved allesammen, at ikke mindst i et lille land som Danmark har andre landes politik en meget stor indflydelse på den økonomiske virkelighed, vi bliver stillet overfor. Det gælder naturligvis særlig den økonomiske politik i de lande, vi handler mest med, England f. eks. og De Forenede Stater, men det gælder også den økonomiske politik i de store internationale sammenslutninger, som vi efterhånden er blevet

¹⁾ Foredrag d. 5. marts 1951 i Nationaløkonomisk Forening.

DANMARKS ØKONOMISK-POLITISKE SITUATION¹⁾

AF THORKIL KRISTENSEN

DET vil være rimeligt, at jeg til indledning siger et par ord om karakteren af dette foredrag. Jeg har ikke tænkt mig, at det skulle være en rent videnskabelig økonomisk analyse af landets situation — det er der sikkert andre økonomer her i landet, som kan gøre bedre end jeg, dels fordi de i og for sig er mere kompetente, og dels fordi de har bedre tid —, men forholdet er jo det, at enhver af os går rundt med et billede af Danmarks økonomiske situation i vor bevidsthed. Det billede bliver hver dag suppleret og revet i stykker og bygget op igen ved det, vi læser i bladene, og på den måde udvikler det sig fra dag til dag. Det udvikler sig også, hver gang vi diskuterer det med andre. Idet vi således hver har sit billede, må vi hver for sig erkende, at alle disse billeder er utilstrækkelige, fordi vi allesammen kun kender et større eller mindre — som regel et mindre — udsnit af hele den komplicerede virkelighed, som hedder Danmarks økonomi. Det vil derfor være rimeligt, når jeg skal sige noget om, hvad mit billede af Danmarks økonomi er, at jeg slår fast, hvad det er for et udsnit af virkeligheden, jeg særlig vil koncentrere mig om. Det må blive det, som ifølge min beskæftigelse i de senere år må ligge mig nærmest, nemlig det udsnit af hele den komplicerede virkelighed, som centrerer sig om forbindelsen mellem det økonomiske og det politiske.

Jeg tror i og for sig også, at der er al mulig grund til, at både fagøkonomer og andre, der er økonomisk interesseret, netop beskæftiger sig med denne forbindelse mellem det økonomiske og det politiske, fordi det er således, at de økonomiske begivenheder i stigende grad er politisk bestemt. De er bestemt både af de politiske forhold i andre lande og af de politiske forhold, om man vil: de politiske muligheder, herhjemme. Jeg behøver ikke at sige meget om det første. Vi ved allesammen, at ikke mindst i et lille land som Danmark har andre landes politik en meget stor indflydelse på den økonomiske virkelighed, vi bliver stillet overfor. Det gælder naturligvis særlig den økonomiske politik i de lande, vi handler mest med, England f. eks. og De Forenede Stater, men det gælder også den økonomiske politik i de store internationale sammenslutninger, som vi efterhånden er blevet

¹⁾ Foredrag d. 5. marts 1951 i Nationaløkonomisk Forening.

medlem af, De Forenede Stater, Atlantpagten o. s. v., og det gælder ikke blot den økonomiske politik i snævrere forstand, men hele den politik, som disse organisationer fører, for så vidt den har økonomiske aspekter. Når f. eks. De Forenede Staters militære budget i forhold til i fjor vil blive forhøjet med ca. 30 milliarder dollars eller 10 gange Danmarks nationalindkomst, så er det klart, at denne stærke forøgelse af den mængde ressourcer, der drages ind i det militære maskineri på verdens største marked, må være et anliggende, som i høj grad påvirker de økonomiske forhold også i vort land.

Det er altså klart, at de ydre politiske begivenheder i høj grad er medbestemmende for vore økonomiske vilkår. Dette medfører bl. a. at usikkerheden bliver så stor, fordi vi ikke kan vide, hvordan andre lande vil bære sig ad i deres politik fremover; men også vor hjemlige politik er naturligvis i sig selv en faktor — det skal jeg vende tilbage til. Jeg skal blot her på dette sted sige den ene ting, at det er klart, at hele karakteren af vort politiske system i Danmark er afgørende for, hvilke muligheder vi i det hele taget har med hensyn til at drive økonomisk politik. Jeg får hver dag flere breve om, hvordan de forskellige brevskrivere synes, at vi skulle indrette vor økonomiske politik. Det gælder om de fleste af dem, at de tilsyneladende har tænkt meget lidt over hvad de politiske muligheder er her i landet. Der kunne være mange ting, som det måske kunne være fristende at forsøge, hvis man havde tro på, at der var nogen mulighed for at få det gennem de forskellige politiske instanser, som en ting nu engang skal passere, før den når frem til afgørelsens stadium her i landet. Men jeg vil gerne føje en ting til om dette politiske, og det er, at medens det politiske, således som det er idag, sætter grænserne for, hvad vi rent sagligt økonomisk kan gennemføre, betyder disse skranker i sig selv en opgave for den økonomiske politik; thi medens man nok kan sige med det gamle ord, at politik er det muliges kunst, så kan man også tilføje, at god politik må gå ud på at gøre visse ting mulige, som ikke er mulige i dag. Vi skal med andre ord, hvis vi finder, at der er visse ting, der burde gøres, men at de i dag ikke kan gøres med det politiske system, vi har, deraf drage to slutninger, nemlig for det første, at så må vi i øjeblikket nøjes med at gøre noget andet og måske ud fra vore synspunkter noget mindre godt, men samtidig må vi arbejde på at forandre vort politiske system sådan, at det i fremtiden bliver bedre egnet til at føre det, vi anser for den helt rigtige politik. Det kommer jeg også til at gøre et par bemærkninger om.

Det vil være rimeligt efter disse indledende bemærkninger at anstille endnu en forberedende betragtning, før jeg skrider til selve den aktuelle situation, nemlig ved at sige lidt om det danske samfunds økonomiske og politiske struktur eller grundkarakter, om De vil. Det meste af det, jeg her

kan sige, er naturligvis noget, som De allesammen kender, og som de fleste af Dem har tænkt mere eller mindre over, men derfor kan det alligevel have sin nytte ved en sådan lejlighed, hvor man prøver på at gøre status, at se det hele i sammenhæng, dette så meget mere som her er en opgave, der efter min mening frembyder sig for den økonomiske forskning fremover, en opgave, som den i hvert fald ikke hidtil i tilstrækkelig grad har givet sig af med, nemlig at foretage en analyse af *det specielt danske samfunds økonomiske struktur*. Det meste af, hvad man kan læse om i økonomiske værker, handler jo om samfund i al almindelighed, om lande i al almindelighed eller den slags ting, men der gives ikke noget land i al almindelighed, der gives kun konkrete lande i konkrete situationer.

Jeg vil gerne nævne to økonomiske grundtræk i det danske samfunds konstitution, som jeg tror, man kan blive enig om — man kan jo tale om, at et land har sin konstitution, sin økonomiske og sociale konstitution, ligesom et menneske har sin fysiske konstitution. De to grundtræk, jeg vil fremdrage, er for det første, at *det danske samfund er meget følsomt*, og denne følsomhed er af dobbelt art. At det er følsomt vil sige, at visse begivenheder påvirker det danske samfunds økonomi stærkt, således at det kan fremkalde store forandringer. De begivenheder, jeg tænker på, er af to arter, det er derfor, jeg taler om to slags følsomhed. Vi har som alle landbrugslande naturligvis en stærk følsomhed over for klimatiske forandringer. Når høsten i Danmark i 1947 blev vurderet til knap 100 mill. afgrødeenheder og to år senere, i 1949 blev vurderet til 132 mill., så er det ganske vist yderpunkter, for det er henholdsvis den mindste og den største høst, vi har haft i en lang årrække, men alene det, at disse to yderpunkter kan melde sig med bare to års mellemrum, viser jo, at vi er meget følsomme over for dette forhold, og det er vel ikke overdrevent at sige, at en forskel på f. eks. 10 mill. afgrødeenheder — det er bare en trediedel af forskellen mellem de to yderpunkter — betyder i dag en halv milliard kroner, således at høstens størrelse altså har meget stor betydning for vor økonomiske situation i et givet øjeblik. Der er heller ingen tvivl om, at hvis vi ikke i 1949 og 1950 havde haft de to største afgrøder i landets historie, ville alt have set endnu meget værre ud i øjeblikket, end det gør.

Men der er en anden art af følsomhed, som sikkert er værre, og det er vor følsomhed over for forandringer i, hvad man kunne kalde det internationale økonomiske klima og da naturligvis især i forholdet mellem priserne, internationalt, på de varer, vi eksporterer, og de varer, vi importerer — kort og godt, det er bytteforholdet. Hvis vi tager bytteforholdet mellem im- og eksportvarer som det summariske, lidt for summariske måske, men alligevel tålelige og anvendelige udtryk for det ydre økonomiske klima, er det jo ganske klart, at for et land med så stor udenrigshandel i forhold til nationalindkomsten, som vi har, betyder dette bytteforhold ganske over-

ordentlig meget. Det er jo iøvrigt hovednøglen til forståelse af vor økonomiske situation i øjeblikket.

Disse to arter af følsomhed betyder altså, at det danske samfunds indtjeningsmuligheder varierer stærkere vel nok end de fleste andre moderne samfunds, og da jo af grunde, som vi alle kender, forbruget herhjemme kun reagerer forholdsvis svagt og langsomt over for forandringer i indtjeningsmulighederne, er det klart, at valutabalancen, som jo plejer at være det mest elastiske led i systemet, må svinge ret betydeligt. Her kommer det andet grundtræk i vort samfunds karakter, som jeg vil fremdrage, nemlig dette, at det danske samfund i lange tider har haft *en relativt ringe opsparing*. Vi har levet forholdsvis nær op til grænsen af vore indtægter, vel nok i hvert fald i det sidste par menneskealdre. Det har den betydning, at hvad man kunne kalde den gennemsnitlige margin, den vi har til overs ud over forbruget, er forholdsvis lille, og derfor er det, vi kommer i alvorlige vanskeligheder, når det andet grundtræk i vor karakter, nemlig følsomheden, for alvor viser sig fra sin ubehagelige side. Hvis vi var et land med en betydelig opsparringsmargin kunne vi tåle betydelige svingninger fra år til år uden at komme i større vanskeligheder, ligesom den, der har mange penge i banken, kan tåle betydelige svingninger i sine indtægter, men da vi altså har en forholdsvis ringe gennemsnitsmargin, er det, at vi kommer i vanskeligheder, når følsomheden slår ud til den negative side.

Må jeg nævne to eksempler på dette fra vor seneste historie. Det ene er året 1932, da vi var kommet ud for en meget stærk nedgang i vore eksportindtægter, og vi derfor kom i så store akutte valutavanskeligheder, at man fandt det nødvendigt at indføre en direkte importregulering, som vi ikke siden har kunnet skille os af med igen. Det andet eksempel er det, vi oplever i øjeblikket. Her er det vore importpriser, der er steget og steget meget stærkt, nemlig med ca. 40 pct. i det sidste halvandet år, medens eksportpriserne stort set har samme niveau som for halvandet år siden. Nu har også denne negative virkning af følsomheden bragt os i en meget vanskelig situation. Det er åbenbart for alle, hvorfor vi har denne følsomhed. Derimod er det måske ikke slet så åbenbart, hvorfor det danske samfund gennemgående har haft en så forholdsvis ringe opsparing, og jeg ville egentlig ønske, at en eller anden yngre økonom ville tage dette forhold op til en nøjere økonomisk-historisk undersøgelse. Det forekommer mig, at det er et af de punkter, hvor den økonomiske videnskab skylder os en meget konkret undersøgelse netop af den patient, som det danske samfund jo desværre undertiden er.

Jeg vil dernæst gøre nogle bemærkninger om vort lands om jeg så må sige *politiske grundkarakter*, om vort lands politiske system. Det er naturligvis et mere delikat emne, men til gengæld er det jo meget interessant og

meget vigtigt. Når vi læser og skriver bøger i den økonomiske teori, er vi tilbøjelige til at gå frem efter recepten fra de gamle kogebøger: man tager et sølvfad, eller hvad det nu kan være, oversat på det økonomiske område: hvis man vil nå det og det mål, så skal man gøre sådan og sådan. En af grundene til, at økonomer ofte har så ringe respekt for politikere, er jo, at politikerne ikke altid gør sådan, som der her bliver sagt, og omvendt er en af grundene til, at politikerne — det er nemlig også tilfældet — gennemgående heller ikke har stor respekt for økonomerne, at man i den økonomiske teori ofte opererer med den simple forudsætning, at man kan tage et sølvfad, hvis man har brug for det, men det kan man jo ikke altid, og her vil jeg navnlig understrege dette, at vi er tilbøjelige til i den økonomiske teori at operere, *som om der kun var een vilje i landets økonomiske politik*. Vi opererer efter kogebogen og siger, at man bør gøre sådan og sådan, så går det i orden, men så simpelt er det jo ikke. Der er altid flere politiske viljer i et land, i hvert fald hvor der ikke er diktatur, og det er i virkeligheden dette fler-vilje-system, der gør det hele så kompliceret.

Der er nu i den henseende først og fremmest et forhold, som jeg må understrege. Det er det, jeg vil kalde *dualismen i landets økonomiske politik*. Det er en almindelig opfattelse, at økonomisk politik herhjemme afgøres på Christiansborg, måske til dels i den røde bygning, men altså navnlig på rigsdagen; men jeg må gøre opmærksom på, at der er et meget vigtigt forhold, som fuldkommen er unddraget de politiske organers indflydelse: fastsættelsen af arbejdslønnen, fastsættelsen af langt den vigtigste af alle priser i vort prissystem. Det har altid stået for mig som lidt underligt, at vi har haft en omhyggelig prislovgivning, der i hvert fald teoretisk tillader handelsministeren at fastsætte alle priser her i landet undtagen den vigtigste. Jeg kan meget vel forstå de motiver, der har ført både arbejdernes og arbejdsgivernes organisationer til at ønske, at det skulle være dem, der fastsatte arbejdslønnen, og det ville muligvis også kunne gå an uden større vanskeligheder, hvis vi i øvrigt havde et nogenlunde frit økonomisk samfund, for selv om der er så store organisationer på begge sider, at man kan tale om en betydelig grad af monopolisme, kunne man jo trøste sig med, at de to organisationer havde modsatte interesser, og at kræfterne derfor ville afbalancere hinanden. Det ville muligvis også være tilfældet, hvis hele vort erhvervsliv var udsat for en betydelig grad af international konkurrence, idet så de internationale prismuligheder ville sætte grænsen for, hvad arbejdsgiverne kunne tilbyde i en lønforhandling. Når vi imidlertid lever i et i overvejende grad lukket marked, som vi nu har gjort i mange år, er der jo ikke denne naturlige regulator ved arbejdslønnens fastsættelse, så gælder tværtimod i udpræget grad den regel, at hvis arbejdslønnen forhøjes, så vil erhvervslivet på meget store områder kunne regne med at få priserne tilsvarende forhøjet, og så er der jo ingen interesse i at stå imod.

Jeg kan ikke lade være at nævne dette, fordi der i virkeligheden er et misforhold her. Man frigav i 1945 — i oktober, tror jeg, det var — fastsættelsen af arbejdslønnen på et tidspunkt, hvor vort økonomiske system iøvrigt ikke havde den frihed, som måtte være forudsætningen for den frie fastsættelse af arbejdslønnen, og følgerne har jo også vist sig.

Man kunne spørge, om der foruden disse to politisk-økonomiske centre, Christiansborg og arbejdsmarkedets organisationer, ikke er et tredje, nemlig Nationalbanken, som fastsætter renten og nominelt også valutakurserne. Jeg vil imidlertid regne med, at Nationalbanken i vore dage stort set er så nøje tilknyttet det politiske system, at dens selvstændighed ikke kan side-stilles med arbejdsmarkedets organisationers. Det er ganske klart, at dette gælder for valutakursernes vedkommende. Det er noget mere tvivlsomt for rentens vedkommende.

Vi har altså fundet, at selv om det politiske system i snævrere forstand formelt har hele ansvaret for, hvad der sker økonomisk her i landet, så har det ikke hele magten. Der er her det misforhold, at organisationerne, der har en del af magten, ikke har en tilsvarende del af ansvaret. Men selv om vi ser bort fra, at det egentlige politiske system altså ikke har den fulde magt, må vi også erkende, at det politiske system ikke er een vilje, men det er et system, hvor der er mange viljer, og det kan kun blive til beslutninger ved, at man forhandler sig frem. Når der er forskellige anskuelser, er der kun to metoder: der er diktatets metode, og der er forligets metode, og selv om diktatet på mange måder er det enkleste, holder vi af grunde, som jeg ikke behøver at nævne, på forligets metode, demokratiets metode, her i landet.

Et politisk forlig er imidlertid, som De alle ved, en meget kompliceret ting at tilvejebringe. Der skal her i landet normalt flere partier til, der skal mindst to. Konservative og venstre er ikke nok; et af de to partier sammen med socialdemokratiet kan udgøre et flertal, men ellers skal der endogså flere partier til end to, og her kommer nu visse vanskeligheder i *vort partisystem*, sådan som det er i dag, vanskeligheder, som jo nok står mere eller mindre dunkelt for de fleste af os, men som jeg alligevel ikke tror er tilstrækkelig kendt.

Jeg vil gerne her nævne et par egenskaber ved vort partisystem, som det er i dag, egenskaber, der gør det vanskeligt for partierne i tilstrækkeligt omfang at slutte frugtbare forlig. Jeg vil først her nævne, at vort partimaskineri traditionsmæssigt er bygget op i det, jeg vil kalde klassekampens tid, og bygget op i klassekampens tjeneste. Venstre var oprindelig et led i bondestandens kamp for økonomisk og politisk frigørelse, på samme måde har socialdemokratiet været et led i arbejderstandens kamp for økonomisk og politisk frigørelse, på samme måde var de andre partier eller nogle af dem i større eller mindre udstrækning oprindelig knyttet til

bestemte samfundsgrupper, men jeg finder anledning til at understrege, at denne tilknytning for det første ikke er så snæver, som den har været. Det er ikke længere sådan, at man kan sige, at de, der hører til den erhvervsgruppe, hører nødvendigvis til det parti, og omvendt. Der er et meget bredere klientel både til de to partier, jeg nævnte, og til de andre, og efterhånden som vi får flere og flere samfundsgrupper, bliver det også mere og mere umuligt at få blot nogenlunde store partier, hvis et parti skal repræsentere en ensartet erhvervsgruppe. Det var forholdsvis simpelt, dengang Danmark var et rent bondesamfund, det ville også være forholdsvis simpelt, hvis vi derfra gik over til at være et samfund af bønder og arbejdere, men nu har jo i lang tid både bønder og arbejdere været i procentvis tilbagegang. Andre samfundsklasser, funktionærer, købmænd, chauffører, tjenestemænd o. s. v. er nu i fremgang, samfundet bliver mere og mere differentieret, og det bliver mere og mere umuligt for partierne at dække rene erhvervsinteresser. De ville blive kamæleoner, der ville sprænges, hvis de skulle prøve på at svare til de erhvervs interesser, som er inden for deres medlemskreds.

Jeg har nævnt denne tradition fra klassekampens tid, fordi den har påvirket partiernes karakter og deres taktik. De optræder endnu i stort omfang, som om det var deres hovedopgave at slå de andre ned, fordi det gælder om, at den klasse, jeg hører til, kan komme oven på. Dette er for en stor del en forældet problemstilling. Vi kan allesammen være enige om, at klassekampen i den oprindelige betydning i vore dage er under likvidation, men det er utvivlsomt traditionerne fra den tid, som, navnlig når et valg nærmer sig, får partierne til at stille sig op, som om de var langt fra hinanden, som om de hver for sig var en sluttet hær uden vaklen i geledderne — det er man jo, når man er en kampformation. Der er for mig ingen tvivl om, at de gamle traditioner her endnu præger partiernes optræden på en måde, som slet ikke svarer til vor dages forhold. Det kan jo ikke være muligt, at store partier, der ikke blot tæller mange rigsdagsmedlemmer, men også tusinder af vælgere ud over landet, skulle være så ensartede grupper, som man undertiden kan få indtryk af, når man hører ordførertaler og overværer afstemninger.

Jeg nævner dette, fordi det er en af de ting, der har gjort det vanskeligt at komme til frugtbare forlig. Hvis sandheden om de enkelte parti-medlemmers synspunkter kom noget frem, ville det vise sig, at der var nogle i hvert parti, som stod betydeligt nærmere ved dem, der var længst henne i samme retning i de andre partier, end man på forhånd kunne tro. Det ville vise sig, at der er en mere gradvis overgang mellem standpunkterne, end det nu ser ud til.

Men dertil kommer et andet forhold, som på en vis måde kunne se ud til at stå i modsætning til det, jeg lige har nævnt, men som alligevel

sammen med dette er med til at gøre vore politiske system svagt. Det er dette, at *partierne konkurrerer om vælgerne* og mere og mere viser sig at konkurrere om de samme vælgere. Jeg læste engang et politisk partis program — jeg skal ikke nævne, hvilket det var — og da jeg læste om, hvad det ville gøre ved en vis samfundsgruppe, tænkte jeg: de vil altså særlig have stemmer fra den kant. Så læste jeg, hvad de ville gøre ved en anden samfundsgruppe, og der gjorde jeg den samme iagttagelse, og det gentog sig, da jeg vandrede fra samfundsgruppe til samfundsgruppe. De nærrede tilsyneladende den samme forkærlighed for dem allesammen. Det gør jo i det hele taget mere og mere alle partier. Har De nogensinde været ude for et parti, der ikke nærrede stor interesse for f. eks. tjenestemændene? Jeg har det i hvert fald ikke. På samme måde er de allesammen venlige over for arbejderne og overfor landbruget — for det meste da — o. s. v. Det gør, skulle man tro, at det bliver let for dem at slutte forlig, men det gør på den anden side også, at de er på vagt over for hinanden, at det bliver svært for dem at følge en linie, og hvis de kan slutte forlig, bliver det meget mere på det, de er enig om, nemlig *at behage næsten alle mennesker*. Det vil med andre ord sige, at traditionerne fra kamptiden gør det svært for partierne overhovedet at slutte forlig, men konkurrencen om de samme vælgere gør, at hvis de slutter forlig, så er det tilbøjeligt til at blive et svagt forlig, fordi det, man lettest kan blive enig om, er noget, som bejler til alles stemmer.

I den henseende er det naturligvis en svaghed, en af de ting, som udsætter ethvert demokrati for fristelser, at de, der skal have mere fra staten, end de betaler dertil, er flertal i samfundet. Der ligger naturligvis deri en fristelse til at stille krav og at give efter for kravet.

Disse svagheder i det politiske system kommer ganske naturligt særligt frem, når der er valg i luften. I denne forbindelse vil jeg gerne nævne den sidste svaghed i vort politiske system, nemlig dette, at folketinget nårsomhelst kan opløses, og at der derfor nårsomhelst kan være tale om valg.

Jeg har nævnt disse ting, fordi de efter min mening er en meget væsentlig del af forklaringen på, at vort og mange andre demokratiske samfunds politiske systemer ikke har fulgt den hårde linie, som i og for sig de fleste mennesker her i årene efter krigen har kunnet se var den rigtige. Det gjorde et stærkt indtryk på mig, da jeg så en af mine politiske modstandere i en kronik i et københavnsk blad i en serie, som jeg deltager i, »Nationaltidende«s mandagsdebat, sige, at de østeuropæiske lande har den fordel fremfor os, at de har et jernhårdt politisk system, som tillader dem at holde levestoden nede, når de skal. Der stod i virkeligheden mellem linierne, at det er et af de punkter, hvor vi selv har svært ved at gøre, hvad vi egentlig skulle.

Jeg har nævnt det, fordi jeg ikke tror, at vi får den rigtige økonomiske

politik, før vort politiske system kommer ud over de svagheder, der her åbenbarer sig. Jeg tror for mit vedkommende, at det i det lange løb vil blive nødvendigt, at ansvaret fordeles på det store flertal af rigsdagens partier. Jeg siger ikke, at dette er noget, der er aktuelt, det behøver måske ikke at blive foreløbig, men jeg tror, at dette i det lange løb må være løsningen, og jeg kan ikke lade være med at sige, at distinktionen mellem regeringspartier, der har ansvaret, og den såkaldte opposition, som ikke har ansvaret eller ikke føler ansvaret, men kun ser sin opgave i at være kritisk, efter min mening er en forældet distinktion.

Jeg skal så sige noget om *den økonomiske situation*, som den er i dag, og som vi altså skal gribe den an med det politiske apparat, jeg her har forsøgt at skildre. Det er ganske klart, at den store svaghed i vort økonomiske system i dag er det usædvanligt dårlige bytteforhold. Jeg har allerede nævnt, at i de sidste halvandet år er importpriserne steget med ca. 40 pct. ved konstante eksportpriser. Det betyder en forringelse af vor betalingsbalance, hvis vi havde samme import- og eksportmængder, på vel rundt regnet en halvanden milliard kroner om året. Det kom oven på en situation, hvor vi endnu ikke var kommet i balance efter krigsårenes vanskeligheder. Det er ganske klart, at Danmark kan ikke ret længe have en udenrigshandel med et årligt underskud på tilnærmelsesvis halvanden milliard kroner. Når det ikke er gået værre, end det er, så er det dels fordi høsten, som jeg nævnte før, har været usædvanlig god i de to sidste år, endvidere fordi vi har fået Marshallhjælp, og endelig naturligvis fordi en tilpasning til de forringede økonomiske forhold i nogen grad er begyndt — men det skal jeg vende tilbage til. Jeg skal blot nævne i denne forbindelse den ene ting, at siden vi i november måned gennemførte en række skatteforhøjelser og nye skatter med det formål at begrænse købekraften for at komme nærmere hen mod balance, er importpriserne steget yderligere, således at af de halvanden milliarders forringelse, jeg talte om før, er i hvert fald den sidste halve milliard kommet siden disse skatteforhøjelser i november.

Dette er det ene af vore problemer. Det er et specielt dansk. Der er ganske vist en række andre lande, som også i øjeblikket har et meget ugunstigt bytteforhold og derfor en usædvanlig vanskelig betalingsbalance, men Danmark er et af de lande, som i den henseende kører tungest i øjeblikket. Vort andet problem er inflationen, som til gengæld er en almindelig international økonomiske foreteelse. Jeg ved ikke, om vi har mere inflation, end man gennemsnitlig har i de vestlige lande, — der er vel nogle, der har mere end vi, og nogle, der har mindre — men jeg ved, at der i øjeblikket er en betydelig grad af inflation i gang i hele den vestlige verden. Det er selvfølgelig også denne inflation, der er årsagen til vort forringede bytte-

forhold, fordi prisopgangen i første række navnlig har ramt varer, som vi importerer, naturligvis særlig råstoffer og halvfabrikata.

Årsagen til det hele er jo, som De alle ved, for det første den engelske devaluering for halvandet år siden, der betød en almindelig forringelse af vort bytteforhold, idet vi eksporterer forholdsvis meget for sterling og importerer forholdsvis meget for dollars og derfor ville, uanset om vi lod den danske krone følge med eller ej, denne forringelse i de to valutaers indbyrdes forhold have betydet en betydelig forringelse af Danmarks bytterelationer. Men dertil er så kommet, og det betyder langt mere efterhånden, den internationale oprustning, som er fulgt i Koreakrigens fodspor. Jeg finder anledning til at understrege, at som situationen er i dag, er der ikke spor tvivl om, at langt den største del af den prisstigning, vi har oplevet, stammer fra oprustningen og ikke fra devalueringen. Denne oprustning er jo et af eksemplerne på, hvordan ydre begivenheder bestemmer Danmarks økonomiske forhold. Den har altså bevirket, både at i sig selv bytteforholdet er forringet, og betalingsbalancen derfor er blevet dårligere, og samtidig at denne inflation er kommet i gang også her i Danmark gennem de udenrigske priser.

Jeg vil gerne, inden jeg går videre, understrege *sammenhængen mellem disse to faktorer*. Det forringede bytteforhold, det at de udenlandske varer er blevet dyrere, betyder større fattigdom for Danmark, og det ville, hvis det stod som noget isoleret, utvivlsomt efterhånden og ret hurtigt fremkalde en væsentlig nedgang i vort forbrug og vore investeringer, og derved ville så betalingsbalancen rette sig op, men denne opretning er blevet forsinket ved, at selve inflationen naturligvis stimulerer tendensen til at importere, idet man ræsonnerer som så: det bliver dyrere for hver måned, det gælder derfor om at få noget hjem så hurtigt som muligt. Det er jo ikke blot importørerne, dette gælder; det gælder enhver, der skal købe, lige fra den sidste forbruger til importøren og til dem, der skal investere. Selve betalingsbalancen bliver derfor utvivlsomt forværret yderligere, fordi inflationen skaber forventning om yderligere inflation og derfor forstærker tendensen til at importere.

Men så kommer jeg til et træk i den internationale udvikling, som på en vis måde er det allervanskeligste, nemlig den *usikkerhed* og uberegnelighed, som præger det hele. Vi ved ikke, hvornår Koreakrigen standser, vi ved ikke, om den breder sig til andre områder, vi ved ikke, hvor stærk oprustningen bliver i de forskellige lande, vi ved ikke, i hvilken grad man griber ind ved direkte reguleringer, vi ved ikke, i hvilket omfang der kommer internationale allokeringer, og vi ved ikke, om den ene eller den anden af de valutaer, der har betydning for os, en skønne dag bliver devalueret eller revalueret, hvilket igen vil betyde væsentlige forandringer for os. Alt dette gør naturligvis, at det er såre vanskeligt at lægge en egentlig plan for

Danmarks politik, for man kan nok bestemme, at vi vil gøre sådan og sådan, men det er jo kun rationelt at handle på en bestemt måde, hvis de ydre forhold er af en bestemt art. Hvis de ydre forhold arter sig anderledes, vil det være rationelt at handle på en anden måde, og derfor er det ikke muligt at sige lang tid fremover, hvad der er det rigtige. Jeg møder så tit det spørgsmål: har vi nu gjort nok? Kan vi ikke nu i en fart gøre så meget, at vi kan sige: nu er det forbi, nu skal vi ikke gøre mere. Sådan noget ville man kunne sige, hvis man kendte de ydre betingelser, som vi kommer ud for, men det gør vi jo ikke. En af de økonomiske bøger, der har gjort stærkest indtryk på mig, er den kendte Chicago-økonom Frank Knights berømte bog: *Risk, uncertainty and profit*. Han skelner her mellem to slags usikkerhed, den egentlige risiko, den man kender i forsikringsverdenen, som nok er en risiko for så vidt som man ikke ved, om Hansen eller Petersen vil dø i år, men som er en *beregnelig* risiko, fordi man, når man får et tilstrækkelig stort område, kan sige ikke blot hvormange der vil dø i år, men også hvor mange der vil dø i aldersklassen 67—70 år eller måske i en endnu snævrere gruppe, denne risiko, som nok kan være besværlig, men som man alligevel kan have med at gøre, fordi den kan beregnes — og så på den anden side den egentlige usikkerhed, *den uberegnelige usikkerhed*. Jeg kender i hvert fald ikke nogen metode til at beregne, hvordan forholdet mellem De Forenede Stater og Kina og dermed hele baggrunden for oprustningen vil forløbe, jeg vil heller ikke tro, at nogen ville komme godt fra at gætte på, hvordan 4 magts mødet i Paris vil influere på Danmarks økonomi i den kommende tid.

Jeg har villet understrege dette om uberegneligheden, fordi det er en af de ting, som gør, at det danske folk bliver nødt til at have en vis langmodighed med de politiske faktorer. Vi har mange fejl — jeg har allerede nævnt nogle af dem, der kunne nævnes mange flere — men det står ikke i vor magt at beregne, hvordan de ydre vilkår for vor økonomi vil forme sig. Derfor er vi på vigtige områder desværre nødt til at handle på kort sigt, hvor vi gerne ville handle på langt, og sommetider træffe en beslutning og så få måneder efter træffe en anden, som ændrer den i den ene eller den anden retning. Der er kun een beslutning, man efter min mening med fasthed kan tage herhjemme, og det er den, at vi vil blive ved med indgrebene, også de ubehagelige indgreb, indtil vi har fået herredømme over tingene, indtil vi kan sige: nu er der fast bund under fødderne, nu er vi så meget oven på, som vi skal være. Jeg tror, det varer længe. Jeg tror, vi må regne med, at en stærk økonomisk politik, stram finanspolitik o. s. v. vil være nødvendig i flere år, fordi vanskelighederne er så store.

Hvis man nu ud fra dette overblik over stillingen, som den er i dag, vil prøve på at se fremefter, så fremgår det jo af det, jeg har sagt, at det kan

man kun gøre med en betydelig grad af usikkerhed og derfor med betydelige forbehold, men disse forbehold skal ikke få os til at lade opgaven ligge, for den mulighed ingenting at gøre, er jo ikke nogen mulighed, det er nemlig også en slags politik, og den har også sine virkninger ligesåvel som det at gøre noget. Det skal jeg for øvrigt vende tilbage til hen mod slutningen. Vi bliver derfor nødt til, selv om det ser aldrig så broget ud, at prøve at danne os et vist billede af det, der vil komme. Det må så være et billede, som vi kan ændre fra tid til anden efter behov.

Jeg vil dog gerne nævne en ting, som undertiden synes at være ved at gå i glemmebogen i denne tid, hvor vi taler så meget om, hvad vi skal gøre, og det er dette, at der er selvfølgelig også kræfter, der, om jeg så må sige, af sig selv arbejder hen mod ligevægt. Der er trods alt stadig noget, der hedder *de selvregulerende kræfter* i vort økonomiske liv. Det er ikke blot liberalister, der kan se, at disse kræfter stadig har stor betydning.

Jeg skal nævne tre af dem, de tre, der formentlig er de vigtigste. For det første vil jeg nævne, at selve den store import eller rettere selve det store underskud på betalingsbalancen automatisk virker i retning af at stramme kreditten. I gamle dage, da man havde den rene guldmøntfod, gik der i en sådan situation guld ud af landet, så der blev pengeknaphed. Da vi fik papirpenge, gik det knap så automatisk, og i vore dage er automatikken selvfølgelig ikke fuldstændig, men at den er der, kan man ikke være i tvivl om. Når likviditeten i dag er meget mindre, end den var i 1945, skyldes det jo nok for en del den finanspolitik, der er ført — eengangsskat o. s. v. — men først og fremmest skyldes det det store importoverskud, som vi har haft gennemgående i hele efterkrigstiden, og hvis finansiering efterhånden har beslaglagt en betydelig del af den enorme likviditet, der i 1945 var i vort samfund. Populært kan man vel sige det på den måde, at hver gang der importeres, skal importøren købe en vis mængde valuta, og han må så indbetale det tilsvarende antal kroner, som jo normalt vender hjem til Nationalbanken, der er vort valutahandelscentrum. Omvendt får eksportøren et vist antal kroner for sin eksportvaluta, når han sælger den til sin bank. Men det er klart, at når importen er langt større end eksporten, selv om vi regner fragtlindtægter o. s. v. med, så opsuges der penge gennem denne overskudsimport. Denne kreditstramning virker så i sig selv i retning af at bremse investeringen, og gennem investeringen bremser den indirekte til en vis grad også forbruget, idet indtægterne går ned i de fag, der investerer og producerer investeringsvarer. Der er altså ikke tvivl om, at selve merimporten har en kreditstrammende og dermed investerings- og forbrugsbegrænsende virkning.

Den anden selvregulerende virkning, jeg vil nævne, er den, at selve det forringede bytteforhold naturligvis betyder mindre nationalindtægt for Danmark og dermed også mindre realindtægter for en større eller mindre

del af den danske befolkning — jeg kunne også sige for den danske befolkning i gennemsnit. Det kan måske være svært at pege på de mennesker, som har fået mindre realindkomst på grund af det forringede bytteforhold. Der er nogle af dem, som er lette at finde. Det er ganske klart, at alle lønmodtagere får en forringet realindtægt ved, at priserne på importvarer stiger. Jeg ved nok, at vi har pristalsregulering, men dels er den jo ikke 100 pct.s, i hvert fald ikke for alle lønmodtagere, og dels kommer den bagefter. Men der må også være dele af erhvervslivet, som har fået forringet realindtægt, nemlig de dele af erhvervslivet, som kommer ud for forhøjede omkostninger, specielt naturligvis forhøjede råstofpriser, uden at de hidtil har kunnet sætte deres egne salgspriser tilsvarende i vejret. Der er ikke nogen tvivl om, at husmandsbruget i øjeblikket kommer ind under denne kategori, og den nedgang i soantallet, som man har kunnet iagttage i de sidste måneder, som måske har forbavset dem, der ellers hører om de gode tider i landbruget, hænger utvivlsomt sammen med dette forhold, at for dem, der skal købe importeret foder og fylde i svinene, er rentabiliteten gået stærkt tilbage.

Der skulle altså gennem den forringede realindkomst efterhånden komme en påtvungen nedgang i forbruget og derigennem vel indirekte også i investeringerne på forskellige områder, og det er utvivlsomt også under vejs, selv om det tilsyneladende går ret langsomt. Jeg kan ikke lade være med her at sige, at jeg tror, at selve inflationen i mange tilfælde slører billedet. Der er formentlig mange erhvervsvirksomheder, der har fået et forringet forhold mellem de ting, som udgør deres omkostninger, som er blevet dyrere, og de ting, som udgør deres salgsindtægter — det er altså bytteforholdet transponeret ned på dette lille område —, men for hvem denne forringelse er blevet tilsløret ved, at de samtidig har fået denne inflationsgevinst. Når de skal sælge produktet, er det kommet op i et højere prisniveau, end da de købte råstoffet. Det må være meget svært at lave et realøkonomisk rigtigt regnskab i dag, selv om man måtte være interesseret i det.

Den tredje selvregulerende faktor, jeg vil nævne, er det, jeg vil kalde konjunktorens spredning. Den internationale højkonjunktur, vi oplever i oprustningens skygge, er ganske naturligt begyndt med en opgang særlig i råstofpriserne, men hvis denne oprustningskonjunktur fortsætter, hvad den sikkert gør, selv om Koreakrigen skulle slutte, må man antage, at prisstigningen efterhånden vil brede sig fra råstofferne til hele prisområdet. Det kan ikke lade sig gøre, at en betydelig del af prissystemet på den måde stiger i mange tilfælde med en fordobling eller endnu mere, uden at det griber om sig også på de andre områder. Jeg skal blot nævne dette, at i talrige lande er efterhånden arbejdslønnen steget. Når både arbejdsløn og råstoffer stiger, så bliver det naturligvis færdigvarernes tur næst efter.

Det vil vel være sandsynligt, at gangen vil være fra råstoffer stort set til industrivarer og så, desværre i sidste omgang, til landbrugsvarer, selv om det naturligvis er en forenkling.

Vi oplever nu i meget stor skale det, som Danmark plejer at opleve i mindre skala under enhver normal konjunkturopgang, nemlig at de varer, vi importere, stiger før i pris end de varer, vi eksportere, og derfor er Danmark betalingsbalancemæssigt set vanskeligt stillet i konjunkturens første faser. Når efterhånden den tid kommer, da prisopgangen også griber vore eksportvarer, kommer der naturligvis en tendens hen mod en bedre balance. Desværre må jeg jo sige, at vore eksportvarer for en stor del er nogle af dem, der kommer allersidst, og til dels er de jo genstand for monopolkøb i udlandet, hvilket måske kan betyde, at de kommer endnu langsommere med, end de ellers ville komme. Jeg finder dog anledning til at understrege, at det monopolkøb, som f. eks. England udøver for vore eksportvarer, måske ikke betyder slet så meget, som mange tror. Det viste sig i 1948, at den internationale knaphed på fedtstoffer kunne heller ikke England frigøre sig for, idet vi dengang trods monopolsystemet fik en betydelig forøgelse f. eks. i smørprisen. Før eller senere slår den almindelige grundtendens igennem trods alle reguleringssystemer.

Efterhånden som eksportvarerne altså også går op i pris, bliver der større muligheder for dansk eksport, og det vil også betyde, at der bliver større beskæftigelsesmuligheder for dem, som måtte blive slået ud af beskæftigelsen ved den forbrugs- og investeringsnedgang herhjemme, som er uundgåelig. Formentlig er der ikke chance for nogen stor arbejdsløshed, for jeg tror, at den internationale højkonjunktur og den råstofknaphed, den fremkalder, og som vil gøre det nødvendigt at bruge danske surrogater som brunkul og tørv, vil give mange beskæftigelsesmuligheder sådan at den store arbejdsløshed, som nogle har frygtet, vil vise sig ikke at komme, men jeg skylder at tilføje, at de tre selvregulerende kræfter, jeg har nævnt, den af importoverskuddet fremkaldte kreditstramning, den af importvareprisernes stigning fremkaldte forbrugsnedgang og så konjunkturens spredning, har deres grænser, fordi vort moderne økonomiske system er usmidigt efter mange års regulering. Det er svært at få de økonomiske kræfter til at flytte sig, så meget mere som der jo kan være en tendens til at skærpe restriktionssystemet i en valutaknap tid. Derfor har vi ikke den bevægelighed, vi skulle have.

Jeg kan også nævne, at en ting som *pristalsreguleringen af arbejdslønningerne* naturligvis for det første skærper inflationen og derved i en lang tid også skærper betalingsbalancesituationen, og for det andet naturligvis forhøjer den nedgang i forbruget, som før eller senere er uundgåelig. Jeg skal ikke her føre nogen lang tale om pristalsreguleringen, men blot gøre opmærksom på det i og for sig helt absurde forhold, at en opgang i

eksportpriserne af en vis størrelse og en opgang i importpriserne af samme størrelse har nøjagtig samme indflydelse på pristallet og dermed på lønningerne. Hvis det var vore eksportpriser, der var steget 40 pct., medens importpriserne var konstante, kunne vi nok tillade os en betydelig forøgelse af arbejdslønnen, uden at det gjorde noget synderligt, for så var landet blevet rigere. Nu er det importpriserne, der er steget 40 pct. ved konstante eksportpriser, og nu er vi altså blevet fattigere, men det har samme indflydelse på arbejdslønnen, som hvis det var rigere, vi var blevet. Det, at vi nu fra i fredags, var det vel, har gennemført de store lønforhøjelser, som, lad mig tilføje, jo ikke bevirker, at arbejderklassen har fået fuld kompensation for den til i dag stedfundne prisstigning — det ved jeg fuldt vel — betyder, at vi ligesom gør et forsøg på at løbe fra konsekvensen af den fattigdom, der er kommet over vort land, ved på den måde at forøge pengeindtægten. Følgen vil naturligvis blive, at priserne stiger så meget mere, og så får også arbejderne mere forbrugsnedgang senere i form af endnu højere priser, endnu mere forringet købekraft af den danske krone.

Men jeg vil nævne en ting, som vedrører denne manglende tilpasning, og det er det, at selve inflationen, som jo i og for sig er udtryk for fattigdom, og som derfor burde få os til at begrænse investeringerne, kan friste til at forøge investeringerne, hvor man kan komme til det, hvor man har råd. Det er ingen kunst at gøre en god forretning, hvis jeg kan investere i noget, der sandsynligvis er betydeligt mere værd om et år, end det er i dag. Med andre ord, inflationen vil utvivlsomt fremkalde en del investeringer, som ikke er gode nok til, at Danmark i og for sig har råd til dem, men som *tilsyneladende* er gode nok, fordi det virkelige billede af disse investeringers realøkonomiske rentabilitet tilsløres af inflationen.

Så skal jeg endelig nævne en anden ting, som gør, at man ikke rigtigt kan få selvreguleringen til at virke, som den skulle. Det er valutaspekulationen og andre internationale kapitaltransaktioner. Vi har jo oplevet det mærkelige i de sidste måneder, at Nationalbankens valutabalace er blevet forbedret med, så vidt jeg ved, godt 100 mill. kr. i de 4 måneder, den nuværende regering har siddet. Jeg skal ikke prøve på at tage blot den mindste del af æren for dette, men jeg vil gerne have lov til at sige, at det er i og for sig en barok situation, når vi har en meget ugunstig handelsbalance og betalingsbalance, at valutastillingen så forbedres. Det skyldes utvivlsomt flere forhold. Det skyldes, at sidste sommer var der mange, der troede, at sterling ville blive revalueret. Derfor købte de sterling på spekulation. Da de nu har opgivet troen på, at sterling vil stige, betaler de nu med sterling, som er købt sidste sommer eller efterår. Det er en af grundene til, at betalingsbalance og valutabalace ikke følges. Spekulationen i kronestigning har vel også i nogen grad virket i samme retning, idet den har fået nogle importører til at holde sig tilbage med betalingen længst muligt.

Endelig er det muligt, at den høje rente her i Danmark har trukket nogle penge til landet, som søger bedre forrentning her. Efter hvad jeg har hørt i dag, har der i januar måned været et importoverskud på 115 mill. kr. efter den største månedsimport, vi nogensinde har haft, ca. 580 mill. kr., så der er i hvert fald ingen grund til at tro, at den forbedrede valutabalace er udtryk for en tilsvarende realøkonomisk forbedring; men den har to uheldige virkninger.

For det første betyder den, at folk får et forkert indtryk af de virkelige forhold, og for det andet betyder den, at den kreditstramning, som den skærpede betalingsbalance egentlig skulle fremkalde, ikke kommer, så længe der på den måde føres valuta til landet ad spekulationsmæssig vej, fordi når denne valuta sælges til Nationalbanken, bliver den til danske penge lige så godt som hvis det var virkelig indtjent valuta.

Af disse grunde er *de selvregulerende kræfter ikke tilstrækkelige* i den nuværende situation. Vi må derfor supplere dem med den økonomiske politik, og her har vi stort set tre midler at anvende. Vi kan anvende direkte restriktioner på forbruget, investeringerne eller importen, vi kan anvende en stram finanspolitik, det vil sige overskud på statsbudgettet — vi trækker penge ind og begrænser den løbende købeevne og dermed i første række forbruget, — og endelig kan vi anvende kreditpolitikken, en kreditstramning, der betyder mindre investering og dermed i anden række til en vis grad mindre forbrug.

Vi har naturligvis måttet anvende alle disse tre midler. Om kreditstramningen gælder det, som jeg sagde før, at den i og for sig kommer af sig selv, uden at vi gør noget til det, på grund af selve merimporten, men spekulatjonen i kronen og i sterling har altså i de sidste måneder forrykket billedet noget. Jeg vil i øvrigt gerne sige om disse tre midler følgende. Restriktionsmetoden kan med frugtbarhed anvendes på visse områder, når der er direkte knaphed på visse varer, og vi får jo sikkert brændselsrationering i næste sæson af den grund. Der kan også være tilfælde, hvor man i hvert fald en overgang kan få en valutaforbedring gennem de direkte restriktioner. Jeg vil personlig tro, at en formindskelse af kafferationen vil have en sådan virkning; selv om folk vil drikke mere kaffesurrogat og produktionen heraf derfor vil stige her i landet, så ville det i hvert fald næppe blive så valutakrævende som den tilsvarende kaffeimport. Det er så muligt, at de penge, som surrogaterne er billigere end kaffen, vil blive givet ud til andre og valutakrævende ting, men jeg vil dog tro, at i hvert fald en overgang kunne vi spare lidt valuta ved at formindske kafferationen, selv om jeg ikke tror, det er så meget, som de fleste mener.

Jeg finder anledning til om restriktionsmetoden i øvrigt at sige, at isole-

ret anvendt tror jeg ikke, den har den betydning for betalingsbalancen, som mange mener, med mindre vi da rationerer praktisk talt alting. Ellers vil der nemlig ske det, at forbruget flytter fra de direkte rationerede varer andre steder hen, og så er vi stort set lige vidt. Jeg tror, at det, man kan opnå ved sådanne indgreb i forbruget fra vare til vare, er langt mindre, end de fleste forestiller sig. Jeg kan ikke lade være at minde om det gamle ord fra Bastiat om, hvad man ser, og hvad man ikke ser. Man ser — nu tager jeg noget meget brandfarligt — hvor meget smør og margarine, der forbruges i dag i forhold til i fjor — nu var statistikken nok ikke så rigtig i fjor fra mejerierne, som den er i år. Hvad man derimod ikke ser, det er, om de familier, der bruger mere margarine og smør, bruger mindre af andre ting og hvilke andre ting og i hvilket omfang. Vi kan ikke give den samme krone ud mere end een gang.

Som følge af dette forhold er det en almindelig anerkendt sætning, og vi har lov at sige det, fordi ikke blot de nuværende regeringspartier, men også socialdemokratiet to gange tidligere har erkendt det, at hvis man ville bruge direkte restriktioner til at forbedre betalingsbalancen, så måtte man samtidig finanspolitisk opsuge noget mere købekraft. Det blev tydeligt tilkendegivet ved socialdemokratiets forslag i august i fjor og igen nu for nylig, da man fremsatte forslag om direkte stramning af den bundne liste og samtidig gennemførelse af en almindelig omsætningsafgift. Man kan sige det på den måde, at hvis man virkelig får forbruget ned på visse områder ved direkte restriktioner, så bliver der populært sagt en købekraft til overs. Hvis man ikke opsuger den, så indstiller den sig på andre ting, så vil den i hvert fald for det første skærpe inflationen, fordi misforholdet mellem købekraft og varetilgang bliver skærpet, og for det andet vil den så også bevirke, at der ikke kommer den bedring af betalingsbalancen, som man havde ventet. Dette forhold er i enkeltheder meget kompliceret. Jeg skal ikke gå i dybden med det, men kun konstatere, at uanset hvad man måtte mene om direkte restriktioner, rationeringer og lignende, vil de i hvert fald ikke isoleret kunne løse problemet. Man måtte benytte finanspolitiske og kreditpolitiske midler ved siden af alligevel. Derfor vil jeg gerne sige, at der er for mig ingen tvivl om, at det bedste middel, eller rettere sagt det middel, som man skal anvende længst muligt, er det finanspolitiske, fordi det direkte rammer forbruget, som er det svageste punkt. Men finanspolitiske foranstaltninger virker jo kun efter deres fulde hensigt, hvis de virker i bredden, det vil sige på hele befolkningen, også på dem med de jævne indkomster. — Vi kan nok få råd til at undtage de allerfattigste, aldersrentenyderklassen og lignende, men ellers må den almindelige befolkning med, og jeg anser det for en betydningsfuld politisk begivenhed, at det er socialdemokratiet, der har fremsat tanken om en almindelig omsætningsafgift, holdt uden for pristallet; selv om jeg er klar

over, at der til forslaget var knyttet forbehold, der kan være diskutabelt set fra mange synspunkter, betragter jeg det alligevel som en værdifuld indsats og en betydningsfuld erkendelse af et fundamental faktum.

Vedrørende den almindelige kendsgerning, at det er de store indtægter, der præsterer den største opsparing også procentvis, er der det paradoksale forhold, at en skat på de meget store indtægter nærmest i praksis er ensbetydende med en kreditbegrænsning, for hvis en mand har 300 000 kr. disponible og skal af med de 100 000 kr. i skat, så nedsætter han næppe sit forbrug væsentligt af den grund. Det, som sker, er blot, at manden overfører noget af sin kassebeholdning til staten, og hvis man så kuler den ned i Nationalbanken, som vi har gjort med visse skatter, så betyder det blot, at den samlede likviditet i samfundet bliver formindsket. Man må altså være klar over, at skat på de meget store indtægter i den nuværende situation næppe virker synderlig forbrugsbegrænsende. Derimod kan det praktisk være ensbetydende med kreditstramning og dermed en bremse på investeringen.

Hvis De nu vil spørge, hvad jeg mener, vi skal gøre på disse områder, så bliver jeg desværre nødt til at sige: jeg har ingen bemyndigelse til at fremsætte noget program i aften, det giver sig jo af sig selv; men det må være berettiget til slut at sige visse ting om, hvad der er sikkert, og hvad der er usikkert i vor situation, og hvilke slutninger man deraf kan drage men henblik på det, vi kan gøre, og det, der sker, hvis vi gør det, og hvis vi ikke gør det.

Der er efter min mening to ting, der er sikre. Den ene er, at både forbruget og investeringerne i den kommende tid vil gå ned og vil gå væsentligt ned, uanset hvordan vi bærer os ad. Det er nemlig simpelthen uundgåeligt, fordi vi ikke kan blive ved at importere mere, end vi kan betale, og med det forringede bytteforhold og de produktionsmuligheder, vi vil have, hvis der kommer råstofknaphed, er vi ikke i stand til at opretholde et forbrug og en investering som den nuværende. Derfor skal man holde op med at diskutere, om forbruget skal ned, om investeringerne skal ned, for de kommer ned. De kommer ned begge to, lige meget hvordan vi bærer os ad. Vi har nogen indflydelse på, hvilken af dem der går mest ned. Hvis vi bruger kreditstramning som hovedmiddel, vil det i høj grad gå ud over investeringen. Jo mere, vi koncentrerer os om finanspolitikken, des mere vil det gå ud over forbruget.

Der er også en ting mere, som er sikker, og det er, at hvis vi ikke foretager os noget, så vil der uvægerligt komme en meget betydelig kreditstramning. Vi kan selvfølgelig, hvis vi vil, modvirke dette, hvis vi f. eks. kan få Nationalbanken til at købe obligationer op, men hvis man ingenting foretager sig, så er det givet, at merimporten vil fremkalde en meget stærk

kreditstramning. Det er da også en kendsgerning, at kreditstramningen har stået på, er vokset hele det sidste år. Den er blevet forstyrret af de spekulationsbevægelser, jeg nævnte, men ellers er det noget, der kommer af sig selv.

Derimod er der noget andet, der er usikkert. Det vil jeg gerne understrege. Vi har altså fået en vis kreditstramning, vi har fået meget betydelige skatteforhøjelser sidste efterår, og vi har fået en reel indkomstnedgang, som efterhånden mange mennesker mærker på deres regnskaber, og alle disse ting virker naturligvis i retning af at bremse forbrug og investering, det ved vi; men vi ved ikke, hvor stærkt eller hvor hurtigt. Den økonomiske videnskab har jo bl. a. den svaghed, at den svigter over for de kvantitative vurderinger. Hvis vi formindsker bankernes kassebeholdninger fra de 850 mill. kr., som de var sidste måned, til f. eks. 750 mill. kr., så ved vi, at renten vil stige, men jeg tror ikke, nogen vil kunne sige, hvor meget den vil stige, og navnlig er der ikke nogen, der vil kunne sige, hvor meget investeringen vil reagere som følge af den rentestigning, der kommer, når kassebeholdningerne går ned fra 850 til 750 mill. kr. Vi kommer altså her til en usikkerhed ved siden af den, der følger af de udenlandske politiske begivenheders uberegnelighed, nemlig den, at intet menneske er i stand til at give noget mål for, hvor stærkt og hvor hurtigt de forskellige foranstaltninger vil virke. Navnlig gælder det jo, når der er mange faktorer i virksomhed på samme tid, at det er umuligt at beregne det samlede resultat af dem allesammen. Derfor vil jeg gerne have lov til at sige — og sige det så stærkt, som jeg kan —, at det spørgsmål, som mange mennesker stiller: hvor hårdt er det nødvendigt at gribe ind for at komme igennem, hvor meget skal vi gøre, for at man kan sige, at nu er det tilstrækkeligt — det spørgsmål kan ikke besvares. Jeg kan huske, at jeg i en økonomisk disputats for nogen tid siden læste en indgående behandling af det spørgsmål, hvor stor en forandring i likviditeten der skulle til, for at renten kunne forandres fra f. eks., skal vi sige, 5 til 4 pct. Spørgsmålet kan i virkeligheden ikke besvares. Det er en af de ting, som er lettere i praksis end i teorien. Det kan man nemlig kun få at vide ved at forøge likviditeten, indtil renten er blevet 4 pct. På samme måde kan vi kun få besked om det spørgsmål, hvor meget der skal til, før vi er kommet i balance, ved at blive ved, indtil vi kommer i balance.

Det var det ene, jeg ville sige om det. Det andet er dette, at foruden selve det at komme i balance, er det et spørgsmål om det tidsrum, der går, før vi kommer i balance. Efter min mening er spørgsmålet om flere eller færre foranstaltninger, stærkere eller svagere foranstaltninger, egentlig mere et spørgsmål om tidspunktet for balancens opnåelse, end det er spørgsmålet om selve denne balances opnåelse. Jeg er tilbøjelig til at tro, at hvis vi havde råd til at vente længe nok, så behøvede vi ikke at gennemføre mere,

end der er gennemført, for så ville forringelsen af vort bytteforhold, kreditstramningen, den efterhånden kommende forbedring af vore eksportpriser og skatteforhøjelserne efterhånden medføre så store virkninger, at balancen nok skal komme før eller senere. Det som er vanskeligheden, er dette, at vi ikke har ubegrænset tid til rådighed, for hvis det varer for længe, så bliver vort træk på den europæiske betalingsunion for stort, eller så kommer vi i en afhængighed, direkte politisk afhængighed, af faktorer uden for vort lands grænser.

Jeg vil gerne have lov at sige, at dette er det egentlige problem, så vidt jeg kan se, dette er vor egentlige fare, nemlig at vi ikke griber ind hurtigt nok og stærkt nok til at få balance, inden vi kommer for langt ud. Det, som er faren, er, at vi ved passivitet langsomt skal gå hen og sælge vort lands uafhængighed til uden for landet eksisterende faktorer. Jeg skulle måske sætte spørgsmålstegn ved ordet »langsomt«.

Hvis man så skal slutte af, vil jeg sige, at vi har valget her i landet mellem to metoder. Den ene er at føre en stram finans- og til dels pengepolitik, men altså navnlig finanspolitik, og derved så hurtigt som muligt komme i hvert fald nogenlunde i balance. Det kan ikke nægtes, at dette vil give nogen arbejdsløshed en overgang, men efter min mening mindst, hvis man lægger hovedvægten på finanspolitikken og mindre på kreditpolitikken og derved spreder virkningen over så mange felter som muligt. Desværre er vi kommet så langt ud, at man også i betydelig grad må lægge vægten på kreditpolitikken. Vi har valget mellem dette og så en mere eller mindre udtalt passivitet, hvor vi ikke foretager os mere. Dette vil så medføre en meget stærk kreditstramning, stærkere, end hvis vi samtidig gennemfører en yderligere finanspolitisk stramning, og denne kreditstramning vil efter min mening give en større arbejdsløshed, fordi den mere ensidigt vil koncentrere sig om investeringsfagene, og hvis man skulle sige: vi vil nok være passive, men ikke så passive, at vi vil finde os i en stærk kreditstramning, og man så ville modvirke denne kreditstramning ved, at staten pumpede penge ud for at holde likviditeten oppe, ja så ville der efter min mening ske det værste af alt, nemlig at problemet ville løse sig selv gennem en forstærket inflation, for hvis vi ikke vil have en stram finanspolitik og heller ikke en stram pengepolitik, så er der ingen tvivl om, at den internationale inflation vil forstærke tendensen til både forbrug og indkøb og investering her i landet. Derved undgår vi ikke at nedsætte forbruget og investeringen, men vi får det på den måde, at inflationen driver priserne yderligere i vejret, og at priserne trods alt løber fra købekraften.

Jeg nævner dette, fordi der er grund til at tro, at hvis de ydre forhold ikke forværres yderligere, så vil hovedvægten i vor problemstilling efterhånden flytte sig noget, nemlig fra betalingsbalanceproblemet over til infla-

tionsproblemet. Endnu er utvivlsomt betalingsbalanceproblemet langt det alvorligste for os, og det skal vi løse, for ellers er det, vi sælger vor uafhængighed, men hvis vi kommer nogle måneder længere frem og er kommet nogenlunde helskindet igennem den værste periode i betalingsbalancens udvikling, så vil inflationsproblemet stadig stå der, og det vil naturligvis navnlig stå der, hvis vi ved passivitet undlader at løse betalingsbalanceproblemet gennem købekraftsbegrænsning, således at betalingsbalanceproblemet løser sig selv ved en forstærkelse af inflationen.

Derfor vil jeg gerne slutte dette foredrag, som har handlet om dagens situation, med at sige, at i bedste fald vil vi, selv om vi kommer gennem den nuværende snævring betalingsbalancemæssigt set, stå tilbage med den internationale inflation, og det er min sikre tro, at demokratierne ikke kommer udenom før eller senere at tage inflationsproblemet alvorligt op. Det er vel ikke tilfældigt, at det er i den demokratiske periode, at inflationen har spillet den store rolle, den har, for inflationen går jo ud på, at man stadig forøger indtægterne, undertiden i håb om at få en forbedret stilling, i andre tilfælde i håb om at undgå en forværret stilling. Det er jo fristende, netop når man skal slutte et politisk forlig, at sige: nu får du mere på betingelse af, at jeg også får mere, jævnfør det, jeg sagde om, at det, man i et ikke alt for stærkt politisk system bedst kan, det er at skabe forlig, som går ud på at behage så mange som muligt, men dette, at alle får mere samtidig, er jo netop inflationens inderste kerne. Derfor er den vanskeligste kunst ved at blive herre over inflationen slet ikke økonomisk at analysere dens karakter, det kan man sagtens gøre nogenlunde, men det er at få det politiske system til at lære den vanskelige kunst at sige nej til de gensidige indtægtsforhøjelser for alle samfundsklasser.